

Son Bauçà de la Torre Rodona i Son Moranta (Deià)

-Dues possessions, dues històries, un mateix emplaçament-

TOMÀS VIBOT RAILAKARI

Les cases de Son Bauçà i Son Moranta (separades pràcticament per una paret mitgera) s'assenten sobre la falda occidental del torrent Major de Deià. La possessió de Son Bauçà de la Torre Rodona s'inclou dins la reduïda selecció de les finques històriques de Deià. El seu passat està marcat especialment per la ubicació, muntant sobre la vila i la mar, exposada directament als constants perills de saquejadors i corsaris que patí la contrada. Aquesta conjuntura determinà que vora les primitives cases s'hi bastís una torre de defensa, d'estructura singular, fet que marcà la cognominació dels seus propietaris: els Bauçà de la Torre Rodona. Si ens basam en aquest apel·latiu, podem situar de manera aproximativa l'aixecament d'aquesta torre al segle XVI, ja que en 1585 apareix documentat un membre de la nissaga dels Bauçà amb el determinant, fet que no s'havia donat fins aleshores: Sebastià Bauçà de la Torre Rodona. Es tracta de l'única torre de secció circular que hi ha a Deià i una de les poques amb aquest tipus al llarg de tot el territori illenc (la Torre d'Ariant, Bàlitz d'Avall, sa Devesa, etc.). Per això, els seus propietaris aviat foren coneguts amb aquest determinant, el que també els serví per diferenciar-se dels Bauçà de Lluc-alcari.

Per altra banda, Son Moranta ha arribat a avui dia a recer de Son Bauçà, encara que és de justícia assenyalar que les cases gaudeixen de la mateixa antigor i compten amb una sèrie d'elements arquitectònics que la fan força interessant.

Bona part de les notícies històriques que coneixem d'aquestes possessions ens ha arribat de mans de l'historiador Josep Segura Salado. Com ja hem dit més amunt, un dels propietaris més considerables del segle XVI fou Sebastià Bauçà de la Torre Rodona, oficial del Sant Ofici de la Inquisició. En 1585 obtingué la confirmació d'un privilegi de franquesa que també afectava altres famílies com els Gayà, Rosselló, Munar i Tries, fet que venia a confirmar la preeminència d'aquesta nissaga dins l'àmbit local. Aquest privilegi l'eximia a ell i als seus descendents de contribuir a les càrregues comunes.¹

Però ben aviat, en 1592, l'Ajuntament interposà plet sobre aquest privilegi medieval, un fet que provocà la ira d'en Sebastià Bauçà que, com a mesura de pressió, féu instal·lar una barrera en el camí del Pont de la Cala, que passava pels seus dominis. Com que ningú no podia impedir el pas per un camí reial, sobretot tenint en compte que aquest obstacle podia interferir la fugida de qualsevol que fos atacat pels bandejats o els pirates, s'avengué

¹ Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, Palma, 1973, 33.

a fer-la llevar. El 1631, després d'anys de tibantors, l'Ajuntament de Deià aconseguí per via judicial que els Bauçà i les altres famílies privilegiades contribuïssin com els altres habitants, i els va fer pagar els retards de tots aquests anys de prebenda, cosa que feren a partir de 1636.²

Dos anys abans, però, quedà demostrada la implicació dels Bauçà de la Torre Rodona en la vila de Deià, sobretot pel que fa a la seva defensa, gràcies a la contribució que feren per aixecar la fortalesa de sa Pedrissa. En aquesta època l'arrendatari de la possessió era un tal Joan Oliver *Bou*.³

Com podem comprovar, les primeres notícies fidedignes dels propietaris de la Torre Rodona daten del segle XVI. Tot i això, els Bauçà —abans de ser cognominats amb el determinant de la Torre Rodona— apareixen en centúries anteriors, sobretot al segle XV, moment que sembla que les diferents branques d'aquest llinatge s'anaven assentant al llarg del territori deianenc. Així, en la contribució monetària que feren els habitants de Deià per a la reforma de l'església de Valldemossa hi apareixen esmentades tres representants d'aquest cognom: Bartomeu Bauçà *e sos fills*, Joan Bauçà i Bartomeu Bauçà.⁴ No és forassenyat pensar que la descendència d'un d'aquests s'esdevindrà un Bauçà de la Torre Rodona a la centúria següent.

Tornant al segle XVII, gràcies a un document de 1621 sabem que Vicenç Bauçà de la Torre Rodona havia fet donació d'un olivar situat vora la possessió, dins pertinences de Son Moranta.⁵ En els *Stims* de 1699 la possessió figura a nom del prevere Sebastià Bauçà, i estava valorada en 6.250 lliures. A més tenia una peça de terra i vinya dins Son Moranta, un altre bocí de terra i olivar entre Son Moranta i el camí Reial i finalment un hort al lloc conegut com pont de la Cala.⁶ Aquest propietari fundà el fideïcomís sobre la possessió.⁷ Vint-i-dos anys més tard continuava en mans del mateix propietari.

Per altra banda, En 1622 la possessió de Son Moranta era de Joan Antoni Ripoll, fill d'Antoni Ripoll. El dia 19 d'abril d'aquest mateix any s'inventarien els seus béns, entre els quals, a més de la possessió tenia un hort damunt la tafona de Son Moranta i una vinya situada vora la possessió. Gràcies a aquest document sabem que a principis del segle XVII que les cases de Son Moranta es distribuïen en una entrada, una botiga, un celler, la cambra dita *de la iaia*, la cambra situada més a prop de l'entrada, la cambra de damunt el celler, una cuina dins la qual hi havia la tafona i finalment la cambra de damunt el trull.⁸ En 1699 Son Moranta era de Joan Ripoll *Rebassa*,⁹ Posteriorment sembla que se n'havien segregats almenys tres bocins a nom de Pere Miquel Canals, qui tenia una "aixida" a Son Moranta, un olivaret vora el camí Reial i l'anomenat vinyet de Son Moranta.¹⁰

² Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, 33.

³ Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, 33.

⁴ Jaume ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Mallorca, 1999, 193

⁵ ARM, Prot. 5.089, 95.

⁶ ARM, D 1.283, 408.

⁷ ARM, Prot. T. 797, 19-20v.

⁸ ARM, Prot. 1.232, 280-273.

⁹ ARM, D 1.283, 406.

¹⁰ ARM, D 1.283, 406.

En entrar a la dècada dels vint del segle XVIII, Sebastià Bauçà de la Torre Rodona es trobava en greus problemes econòmics pels deutes generats durant la centúria anterior. Per això, els Bauçà es veieren obligats a sol·licitar una reducció en les càrregues censals amb què la propietat estava gravada. Sabem que n'aconseguí almenys una, en concret en la que mantenia amb el convent de la Misericòrdia.¹¹ Malgrat això, l'Audiència segrestà els béns de la possessió, el que immediatament generà importants dificultats donat que la família Bauçà no podia pagar ni tan sols algunes de les més petites càrregues amb què estava gravada. En aquella època la possessió es trobava arrendada a Joan Masroig, dit del Molí. Un dels nombrosos creditors fou el calderer Aleix Torrelló, qui aviat denuncià que tenia llogada des de 1674 la caldera d'aram de la tafona a Sebastià Bauçà i aquest encara no li havia pagat. Una altra denunciante va ser Caterina Contestí, muller del doctor Joan Ferragut, a qui Sebastià Bauçà, juntament amb els seus oncles i nebots, devien una important suma de doblers.¹²

En 1732 Son Bauçà de la Torre Rodona apareix a nom de Joan Bauçà, casat amb Aina Rul·lan¹³ Pocs anys després, en 1757, s'afegí l'escut d'armes de la família Bauçà sobre el portal forà de les cases (una banda d'or sobre un camp blau), possiblement com a fruit d'alguna reforma duta a terme.

El 3 d'octubre de 1800 comparegué Joan Bauçà de la Torre Rodona davant l'escrivania de Cartes Reials per denunciar que tenia dret de rebre dotze hores d'aigua cada setmana de la font Fresca¹⁴ Dos anys més tard, aquest mateix confirmà davant la mateixa institució que també en tenia de l'aigua de la font del Molí "que cae dentro del torrente de dicho lugar para el riego de sus tierras".¹⁵

En 1818 la possessió de Son Bauçà de la Torre Rodona era del senyor Bartomeu Bauçà i fou valorada en 12.260 lliures. Comptava amb dues quarterades de camp de reguiu de primera qualitat; set quarterades d'olivar de primera qualitat, vuit quarterades de segona i tres quarterades de tercera; i finalment hi havia dues quarterades d'hortalisses. Per altra banda, Son Moranta apareix a nom de Bartomeu Marroig i tenia dues quarterades de camp de reguiu de segona qualitat; quatre quarterades d'olivar de segona qualitat i dues quarterades de tercera. Fou valorada en 2.980 lliures.¹⁶

El 26 d'octubre de 1830 es capbrevaren novament els drets d'aigua de la possessió de la Torre Rodona, aleshores en mans de Joan Bauçà. Per un costat tenia dret a l'aigua procedent de la font del Molí ubicada "dentro del torrente de dicho lugar" i també de la font Fresca.¹⁷

Sembla que cap a mitjanç del segle XIX, tant Son Moranta com Son Bauçà iniciaren un procés de segregació de diverses parts entre els mateixos familiars. En 1869 Son

¹¹ ARM, PROT. T 797, 16-16v.

¹² ARM, SEGRESTS, peça B-19, núm. 6.

¹³ ARM, PROT. M 2.006.147v.

¹⁴ ARM, ECR. 889, 92.

¹⁵ ARM, ECR. 889, 91-92.

¹⁶ ARM, D 1295, 61.

¹⁷ ARM, ERC 889 101v.

Moranta apareix a nom de Caterina Ripoll Gamundí, qui en donà un bocí a Francesca Marroig i Ripoll. Una altra part, formada per Son Moranta, el Canyet Rodó, els Ribassos, l'hort de Son Moranta, Can Janer, Can Perxa i la vinya d'en Petra eren de Bartomeu Marroig i Rul·lan, qui la donà a Caterina Maria Marroig i Frontera.¹⁸

En 1890 Son Bauçà era de Caterina Bauçà i Marroig, qui la deixà en herència a Antoni Vives i Bauçà. Uns anys més tard, en 1906, hi apareixen com a titulars els germans Bartomeu, Caterina, Isabel, Francesca, Pere Ignasi i Maria Vives Mas.¹⁹ Son Bauçà passà al seu fill Bartomeu Vives, qui es casà amb Magdalena Vives. Avui és de Francesca Vives i Vives.

El conjunt arquitectònic de Son Bauçà i Son Moranta palesen una evolució històrica complexa, basada en importants ampliacions i afegiments, el que ha desembocat finalment en un conjunt força interessant. Basta observar-lo des de qualsevol punt elevat per descobrir l'envitricollada disposició dels aiguavessos. Les dues cases originàries dels segles XV i XVI ha evolucionat donant un conjunt de quatre habitatges on actualment romanen sis famílies.

Les cases de Son Bauçà s'alcen al davant d'una curta carretera que encara manté restes de l'antic empedrat. El portal forà es troba desplaçat a l'esquerra respecte de l'eix de les cases. És fet de carreus de pedra viva i perfila un arc rodó de sis dovelles més la clau, amb els brancals formats per dues peces asimètriques travades en sec. L'àrea del portal es clou amb un carcanyol, fet amb el mateix tipus de carreus. Sobre la clau hi ha l'escut de la família Bauçà (una banda de color d'or sobre un camp blau), que malauradament presenta diversos desperfectes, el més important la manca de l'elm cavalleresc que rematava la part superior. Dins el camp hi podem veure el relleu de la data «1757», que respon molt probablement a l'any d'ubicació de l'emblema. A l'esquerra del portal hi ha un petit pedrís disposat transversalment, mentre que a l'altra banda se n'adossa un segon, amb colcador. Més a la dreta, vora l'escala de l'antiga cotxeria, s'obre el portalet de la garrovera. La primitiva façana de les cases només comptava amb dues finestres situades al primer pis, de les quals resta una completa (la que se situa sobre el portal forà) i l'ampit de la segona (que modernament fou transformada en finestra balconera). En època moderna, se n'hi obrí una tercera al centre. Al porxo se n'hi localitzen quatre, d'estructura canviant a causa de les modificacions i recol·locacions dutes a terme bàsicament durant el segle XX. Aquesta mancança d'obertures està en relació amb l'orientació de la façana, totalment oberta a tramuntana i sense cap tipus de barrera natural al davant, el que provocava que durant els temporals el vent i, fins i tot, l'aigua s'hi escolassin.

El portal forà dona a un pas empedrat força ben conservat, fet a partir d'una retícula de lloses disposades geomètricament i omplertes de còdols. La coberta és de bigues. A la dreta hi ha els antics estables, avui emprats com a llenyers. A través d'un gran arc d'ansa paner —també de pedra viva— s'accedeix a la clastra, de dimensions força reduïdes. A l'esquerra arrenca l'escala que puja fins a una part de la planta noble, mentre que al fons s'obre un portal que comunica amb la planta baixa de les cases. A la banda de ponent s'hi

¹⁸ ARM, C. HIP. 783.

¹⁹ ARM, C. HIP. 783.

adossat un bell coll de cisterna i el portal d'accés a la tafona, la dependència més important quant a l'economia de la possessió.

La tafona ocupa una gran sala rectangular, de gran alçat, amb coberta de dos trams: una primera a un aiguavés i una segona plana, separades per un gran arc de descàrrega. Compta amb el trull, la fornal amb la caldera i una biga d'om, amb tots els seus components: cuixera, quintar, creuers, espiga i cavall. Al fons se situen els dos graners, coberts per la clàssica volta de canó.

L'observació atenta de les estructures fa pensar que l'edifici medieval de Son Bauçà ocupava només el primer aiguavés, sense la clastra i amb un tram de la tafona. Posteriorment, possiblement cap a finals del XVIII o principis del XIX, s'ampliaren les ales de ponent i migjorn, el que determinà el tancament del recinte originant la clastra.

La torre de Son Bauçà és l'element més singular del conjunt històric i la que determinà, com ja s'ha dit, la cognominació d'una branca de la família dels Bauçà. Una de les poques il·lustracions històriques —encara que força esquematitzada— es troba al mapa del Cardenal Antoni Despuig i Dameto (1784). Segons el dibuix, s'hi pot apreciar que la torre es trobava exempta. Del primitiu portal d'accés encara en resta un petit indici en forma de llindar, visible dins el soterrani de la torre. Des del punt de vista constructiu crida molt l'atenció que fos alçada sobre un entorn força accidentat, de roca viva. L'estructura es distribueix a partir quatre plantes d'alçat (si hi incloem el soterrani), amb una coberta de teula a dues aigües. Josep SEGURA SALADO²⁰ li atribueix una alçària de setanta pams. Els murs tenen una amplària de quasi un metre. L'exterior mostra un parament de morter i pedra, sobre el qual s'entrelluen encara algunes espitlleres emprades per repel·lir els atacs. Durant unes obres de rehabilitació modernes s'obrí un gran finestral apaïsat a la part superior orientat a llebeig. Antigament, segons el mateix autor, aquí dalt "en temps serví per aixoplugar les municions".²¹ Una altra intervenció de principis de la dècada dels cinquanta del segle passat baratar l'escala de ferro interior per una de caragol de vaixell, aquesta de fusta. També s'obrí la finestra rodona de la part de tramuntana. Una darrera intervenció transformà un portal de carro exterior en una finestra. Josep SEGURA SALADO ens dóna una darrera explicació força interessant sobre la torre: "La porta antiga era d'alzina, de 7 ½ pams d'alt per 3 ½ d'ample; quan s'engrandí el portal i es destruí el caragol original per a convertir-la en vivenda, a principis de segle, s'arrabassà la barra; a ella es podia veure gravada la data 1515, tal volta fos la torre més antiga de Deià i per això, al no tenir un model que copiar, la fessen rodona".²² A diferència d'altres, no hi ha cap planta que contengui volta: la planta baixa és de bigues, mentre que el primer pis té un bastiment de corbades.

A la part posterior, seguint el camí graonat de Son Moranta, s'arriba a la façana posterior de Son Bauçà, destinada durant molts decennis com a casa dels senyors. Tot aquest aiguavés fou construït com a ampliació de les cases de Son Bauçà, cap a finals del segle XVIII o principis del XIX. Aquesta circumstància encara es palesa en el nom del

²⁰ Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, 35.

²¹ Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, 35.

²² Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, 35.

portal forà que els habitants fan servir: “el portal nou de Son Bauçà”. L’edifici compta amb tres plantes i mostra un aparell de pedra calissa rejuntada amb morter. Per executar el portal es feren servir dues peces a la base i petits carreus de marès. La part superior fou solucionada amb un arc escarcer, amb les dovelles perfectament adobades. A l’esquerra hi ha la finestra de la cuina, mentre que a la banda contrària resten les pilastres d’un antic porxo, avui desmuntat. Sobre el portal s’ubica una finestra balconera flanquejada per dues més, de dimensions més reduïdes. El porxo mostra tres obertures regulars i la cornisa és acabada segons és habitual a Tramuntana, és a dir, amb teules sobremuntades.

La façana de Son Moranta, orientada a llevant, té tres plantes d'alçat, amb el parament decorat amb macs. El portal forà és rodó, flanquejat per sengles pedrissos. Es troba cobert per una terrassa moderna, sostinguda per dues pilastres de formigó. Al porxo s’obren dos finestrons d’arc rodó, tipologia que es pot veure a altres possessions de la part central de Tramuntana.

La tafona d’aquesta possessió se situa en una gran sala amb coberta d’un aiguavés orientada a llevant. L’accés es fa a través d’un portalet de llinda. L’interior es distribueix a partir de dos pisos: la tafona se situa a la planta baixa mentre que la primera es destinava a sostre, al qual s’accedeia a través del portal exterior del porxet i en una època més recent per una escala interior. En primer lloc se situa el graner, de volta de canó. Sobre el mur de la dreta resten les menjadores de les bèsties. A la zona central hi ha el trull, que mostra un rutló força singular ja que és cilíndric amb una rebava exterior i no troncocònica com és costum. A l’esquerra, ja sota el sostre, s’ubica la fornal amb la caldera. De la paret surt la síquia amb pica que l’alimentava des de l’exterior a partir d’un ramal de la font des Molí. La gran condensació de fum que sorgia de la fornal propicià la instal·lació d’un sistema d’extracció, regulat per una paleta. Al fons dret de l’estança se situa la biga, amb tots els components, a excepció dels creuers. Segons tradició oral, la tafona féu les darreres trullades a principis de la dècada dels seixanta del segle passat.

Annex documental

Document 1. Inventari de la possessió de Son Moranta, redactat el 19 d'abril de 1622

“Item se atroba en dita eretat unas cases ab se ixida devant le porta tengudas sots alou del s^{or}. Abat de la Real ab càrrech — dins les quals se troba lo sagüent.

En la **entrada**

Item una taule de morer ab sos petjas bona

Item dos banchs de poll usats

Item tres cadires de morer ab sos sitals y respal·les de cuyro usades

Item una escopeta ab sos aparells de flasco flasquillos

Item en lo armari quatre brocals, sis toses, una ampolla, una castanya ab se gornitió y beyna y telebart usada

Item un coltell sens beyna y una mitja lanse ab sos ferros

Item dos retaules de guix ab alguns sants

Item uns torns de filar seda ab dos rodes y caldereta usats

Item un caxó vell sens tancadura buyt

Item retaule guarnit de llenya usat ab alguns sants y le Passió de Xto.

En la **botiga**

Item quatre alfàbias olieras senseras de tenor de 200 co. unas ab altres buydas

Item dos alfàbias de tanir olives buydas

Item una masura y cadaf de terra yambut de carabassa

En lo **saller**

Item una bóta de circha seixanta cort. buyda y tres carratells de tanor de 16 corts., uns ab altres en que ní ha un poc de vin blanch, los altres buyts

Item sis alfàbias de tanir vinagre y olivas en què hi a un poch de vinagra, les altres buydas

En la **cambre de la yaya**

Item un llit de pots y banchs, màrfege y flesada usat

Item un artibanch de poll ab se tancadura y clau dins lo qual hi a que lo sagüent que son alguns actes en pragami y llibras de alberans

En la **cambre mes prop de la entrada**

Item un llit ab pilarets de poll ab se màrfege, matalas y flesade tot usat

Item un pavelló de brinet lis usat

Item dos caixes, una de poll, l'altre de cirer ab se tancadura y clau

Item dos stovalles ordilleras usades

Item dotza torcaboques usats

Item sis llenzols de bri y estopa usats

- Item un vestit estamena negra usat
 Item une cape estamena negra usada
 Item una cape de friseta usada
 Item tres àbits stemenya negra, un ab gorbions los altres llissos usats
 Item unas faldillas estemenya clor de romaní ab gorbions usades
 Item un gipó llista usat
 Item un cos de (...) guarnit usat
 Item un gipó tefetà negra usat
 Item unas faldilla y camisola de fustí blanch usat
 Item dos daventeras obrades y usades
 Item dotze tovalles de filampua usades y dos (...) usats
 Item quatre cuxinets brinet de cassa enrandes usades y quatre cuxins plens de borra usats
En la cambre demunt al saller
 Item un llit de pots y banchs, màrfeque y flasada tot usat
 Item una caxe de pi ab se tancadura y clau buida
 Item un covo de obra de terra
 Item un alembí per fer aygüe
En la cuyna y teffona
 Item dos ferros de cuynar usats
 Item una caldera de fer bugada usada
 Item un cosi de terra senser
 Item una pella usada
 Item sinch llumaners entre grans y xichs usats
 Item una dotzena plats de terra y altre de escudellas y quatre ollas de terra
 Item sis covons de cullir olivas y fruita usats
 Item truy en la teffona y botiga ab son gorniment sens caldera
 Item dos arades ab sos aparells de jou, axanguer, cuxins, reya y damés usat
 Item una destral, un càvech, tres xades ab sos mànech tot usat
 Iteme dos gerras y un llibrell de terra
En la cambre demunt lo trull
 Item deu canyisos de fer cuques usats
 Item sinquanta esportins usats
 Item una caxe de pi ab se tancadura y clau buyda
 Item un mul y pes en edat y coxo ab son bast, sàrria y corda tot usat
 Item un cub ab tres congenys usat
 Item una portadora usada”²³.

**Document 2. Sobre el casament entre Joan Bauçà de la Torre Rodona i Caterina Anna Rul·lan
 (26 se setembre de 1712)**

“In Dei nominet ett.. Jo Sebastià Bauçà dit de la poss. la Torra Redona de la vila de Dayà: Sabent y attenent que en messos passats haver-se tractat matrimoni entre vos, Catarina Anna Rul·lan, filla de Gabriel y Anna Canals, cónjuges, ab Juan Bauçà, mon jermà, per medi del Señor Juan

²³ ARM, Prot. 1.232, 280-273.

Marroig del Molí de dita vila, lo qual pereiser-me molt agradable, prometé en dia ocasió, y me obligui fer bonas 200 [[liures]. moneda de Mallorca a vos dita Catarina Anna Rullan, sobre mos béns o crèdits tench sobre dita poss. Y per adimplir a lo per mi a vos promès y tractat. Per çò, de grat ett. ab lo present publicació cedesch a vos dita Catarina Anna Rullan, me cuñade, ditas 200 [[liures]. sobre dits mos crèdits tinch sobre dita pos. , y en quant menester sia vos ne fas donació de present valedora després ab totas las clàusulas de estil necessàrias. Per lo que obligue tots mos bens. Y dita Catarina Anna Rullan accepte dita promese o donació large. Actum in villa de Dayà".²⁴

Bibliografia:

Jaume ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Mallorca, 1999

Josep SEGURA I SALADO: *Notes per a la història de Deià*, Palma, 1973

VIBOT, Tomàs: *Les possessions de Mallorca*, Pollença, 2007

²⁴ ARM, Prot. T-797, 43-43v.

RESUMEN

Gracias a documentos fechados en 1622 y 1712 ha sido posible establecer un aspecto de la vida familiar de unas propiedades en plena ruralía mallorquina y las controversias generadas a lo largo de los tiempos.

ABSTRACT

By ploughing a range of documents dated in 1622 and 1712, it has been possible to fix an aspect of domestic life in a prominent estate in Majorca's countryside, and also explain controversies generated along this time.